

Пивоваров В. В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Петраш К. В.,

*магістрант господарсько-правового факультету
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

КРИМІНОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ СВІТОВОЇ НЕЛЕГАЛЬНОЇ МІГРАЦІЇ: УКРАЇНСЬКИЙ АСПЕКТ

CRIMINAL ANALYSIS OF WORLD NEGLIGAL MIGRATION: UKRAINIAN ASPECTS

Стаття присвячена кримінологічному аналізу процесів світової нелегальної міграції в контексті з'ясування ролі України в цих процесах. Підкреслюється корпоративний, транскордонний характер сучасної нелегальної міграції, а також її національні та світові загрози.

Ключові слова: *нелегальна міграція, контрабанда мігрантів, корпоративна злочинність, транскордонна злочинність.*

Стаття посвящена кримінологическому анализу процессов мировой нелегальной миграции в контексте выяснения роли Украины в этих процессах. Подчеркивается корпоративный, трансграничный характер современной нелегальной миграции, а также ее национальные и мировые угрозы.

Ключевые слова: *нелегальная миграция, контрабанда мигрантов, корпоративная преступность, трансграничная преступность.*

The article is devoted to criminological analysis of the processes of global illegal migration in the context of clarifying the role of Ukraine in these processes. It emphasizes the corporate, cross-border nature of modern illegal migration, as well as its national and global threats.

Key words: *illegal migration, contraband of migrants, corporate crime, cross-border crime.*

Постановка проблеми. Проблематика світових міграційних процесів загалом і нелегальної міграції зокрема є актуальною з огляду на значне зростання інтенсивності міграційних процесів із початку ХХІ століття. Ці процеси змінюють свій характер, набувають рис і характеру транскордонної корпоративної злочинності. Вони багато в чому формують економічний, соціокультурний і криміногенний потенціал суспільства в сучасних країнах Європи, Північної і Південної Америки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Над проблематикою нелегальної міграції, вивченням причин і наслідків, аналізом схем міграції та способів її запобігання працювали вітчизняні вчені – О. Малиновська, Н. Тиндик, Т. Пруднікова, В. Заволока, М. Куц, А. Мозоль, Т. Звьоздна, О. Надьон, В. Новік, А. Черняк, В. Шакун, М. Шульга та зарубіжні вчені – М. Війєрс, Р. Вольвенд, В. Лунєєв, М. Пуслі, Р. Хавсман, А. Шлоенхард. Утім, залишаються невирішеними питання досліджень впливу міграційних процесів на криміногенну ситуацію у світі та міжетнічні, міжнаціональні, расові та соціальні конфлікти як підгрунтя злочинності.

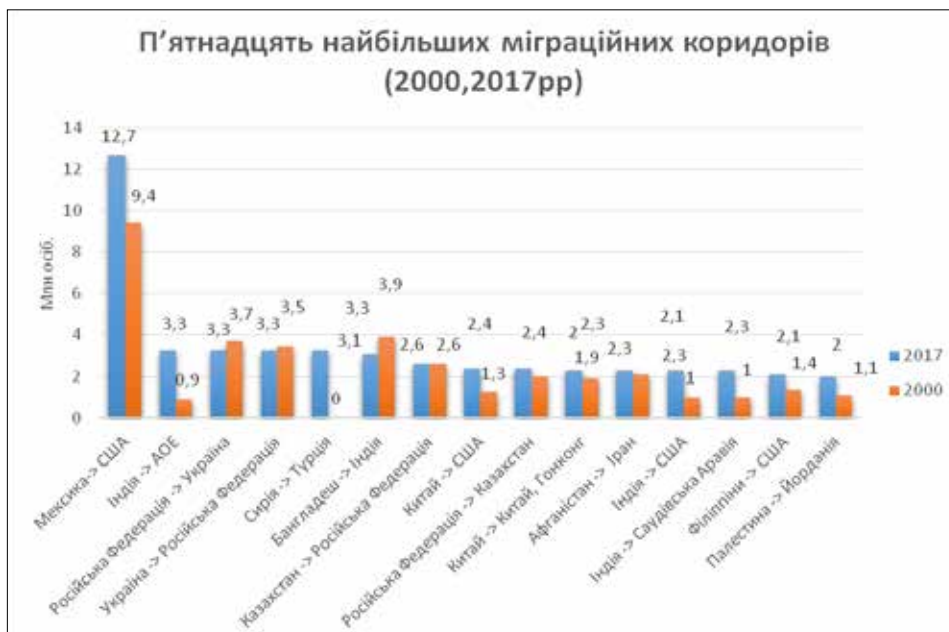
Мета статті – кримінологічний аналіз перебігу процесів світової нелегальної міграції в Українській державі, обґрунтування їхнього транснаціонального корпоративного злочинного характеру, визначення специфічних детермінант і головних загроз цих процесів.

Виклад основного матеріалу. Сучасною правовою наукою міграцію визнано природним соці-

альним процесом, який має свій економічний, політичний, правовий, соціально-культурний аспект, відповідає самоорганізаційним принципам розвитку суспільства, а на рівні особи – реалізує право людини на вибір місця проживання. Отже, мігранти – це особи, які перетинають державні або адміністративно-територіальні кордони з метою зміни місця проживання або на певний час. За часовою ознакою вони поділяються на чотири великі групи: а) ті, хто переїздить до іншої країни чи регіону на постійне місце проживання; б) ті, хто виїздить на тривалий час; в) ті, хто прибуває до нового місця поселення на нетривалий час (до 1-ого року); г) кочівники. За ознакою законності перебування нелегальні мігранти – це ті особи, які залишили країну свого постійного проживання офіційно з візою, але після закінчення строку її дії залишилися в країні без дозволу [1, ст. 21–22].

Як суспільне явище, міграція населення – це складний процес, який має дві сторони: вибуття населення з одної місцевості та прибуття туди мігрантів із інших країн. Міграційний процес можна представити у вигляді трьох стадій: перша (початкова) – формування напряму міграційного просування; друга (основна) – переселення; третя (кінцева) – проживання [2, с. 8].

За даними ООН, станом на 2017 рік приблизна кількість мігрантів в усьому світі сягнула понад 250 млн людей. В умовах глобалізації формуються так звані «міграційні коридори». Наприклад, за дани-

Графік 1

Графік 2

ми Міжнародної організації міграції, найбільшими «bilateral corridors» (двосторонніми коридорами) вважаються «Мексика => Сполучені Штати Америки», «Індія => Об'єднані Арабські Емірати» [3, с. 14].

У період із 2000 по 2017 рік значно зросла кількість міжнародних мігрантів через так звані «місцеві коридори». Північна Америка була і залишається країною, яка переповнена мігрантами з Африки, середньорічний показник зростання кількості мігрантів становить 4,9 %, тобто 1,5 млн мігрантів. А кількість африканських новонароджених дітей мігрантів у країнах Азії зростає на 4,2 % на рік. Кількість мігрантів, що народилися в Азії, в Океанії зросла на 4,6 % на рік (+1,7 млн осіб), в Північній Америці – на 2,6 % на рік (+ 6,7 млн осіб). З 2000 року кількість міжнародних мігрантів походженням із Латинської Америки та територій Карибського басейну, які проживають в Європі, збільшилась на 5,7 % на рік (+ 2,8 млн. осіб) [3, с. 13].

Щодо зв'язку між походженням і подальшим «розподілом» мігрантів, спостерігаються такі тенденції. Станом на 2017 рік 42 млн мігрантів, які були народжені в країнах Азії, проживають за її межами. Більшість із них обрала країни Європейського Союзу (далі – ЄС) – це 20 млн мігрантів. Надалі за Європою йде Північна Америка (17 млн осіб) і Океанія (3 млн осіб). Мігранти, народжені в Латинській Америці і на Карибських островах, становлять другу велику групу (32 млн осіб) тих, хто проживає за межами регіону їхнього походження. Більшість були народжені в Північній Америці (26 млн осіб) і лише 5 мільйонів – у Європі.

У глобальному аспекті двадцятка найбільших країн і регіонів світу «експортує» близько половини міжнародних мігрантів. При цьому чотири країни-лідери практично формують сучасний стан міграційних процесів. Наприклад, діаспора мігрантів з Індії становить одну з найбільших діаспор у світі.

Станом на 2017 рік 16,6 млн людей з Індії проживають в інших країнах, мексиканців менше – 13,0 млн. Великі діаспори сформовані вихідцями з Російської Федерації (10,6 млн) та Китаю (10 млн осіб) [3, с. 12].

Як бачимо, проблема міграції набуває характеру масового явища та статистично не укладається у візові обмеження. Тому протидія незаконній міграції посідає ключове місце серед напрямів міграційної політики багатьох держав, зокрема України, з таких причин. По-перше, управління легальною міграцією без протидії нелегальній не може бути ефективним. По-друге, дешева праця незаконних мігрантів може призвести до падіння загального рівня зарплат, погіршення умов праці, незацікавленості працедавців у модернізації виробництва, що суперечить інтересам суспільства. По-третє, нелегальна міграція пов'язана з надексплуатацією, порушенням прав людини, торгівлею людьми, часто вона контролюється *організованою, корпоративною* (курсив – В. П.) злочинністю, що стрімко погіршує криміногенну ситуацію, становить загрозу національній і суспільній безпеці [4, с. 319; 5].

Нелегальна міграція створює осередки напруженості в місцях їх концентрації, негативно впливає на кримінальну обстановку в країні. Нелегально зайняті мігранти не входять до сфери офіційного працевлаштування й, відповідно, оподаткування, що завдає фінансових збитків державі-реципієнту. Оскільки нелегальні мігранти часто вдаються до кримінальної діяльності (контрабанди, проституції, наркотрафіку, нелегальної торгівлі зброєю тощо), нелегальну міграцію розглядають як фактор загрози національній безпеці країни.

У науковій літературі трапляються різноманітні класифікації чинників формування міграційних процесів. Переміщення населення у просторі відбувається внаслідок дії економічних, соціальних, демографічних, політичних, етнічних, освітніх, морально-психологічних, військових, екологічних та інших факторів, але ці чинники діють одночасно, вони певною мірою взаємозалежні, тож виявити окремі компоненти міграційного процесу, сформовані під впливом одного чи двох факторів, як правило, складно. Будь-який міграційний акт відбувається під впливом комплексу факторів [2; 4; 6].

На підставі проведеного аналізу наукових робіт із цієї тематики доходимо висновку, що основний фактор міграції – пошук «well pay job» (добре оплачуваної роботи), інакше кажучи, пошук коштів для існування. На світовому ринку праці є стійкий попит на нелегальну робочу силу як найдешевшу й найбільш доступну. Невипадково цю категорію мігрантів називають «рабами сучасності». У розвинених країнах склалася така система поділу праці, за якої певний сегмент ринку некваліфікованої праці (найбільш дискримінований, неформальний, тіньовий) закріплений за мігрантами, зокрема за нелегальними. Нелегальна міграція і тіньовий ринок праці є взаємностимулюючими факторами: нелегалів залучають ті країни й галузі, де поширена тіньова зайнятість, одночасно нелегальна міграція сприяє

зростанню тіньового ринку праці, оскільки забезпечує його дешевою безправною робочою силою, готовою на будь-яку роботу заради заробітку, зокрема з порушенням закону. Тіньова ж зайнятість, у свою чергу, виступає елементом тіньової економіки, добре контрольованої корпоративною злочинністю.

Іншим потужним фактором нелегальної міграції виступає втеча від територіальних і політичних конфліктів. Політична міграція – помітний складник міграційного процесу. Тому міжнародний захист політичних мігрантів розпочинається із забезпечення державами впускання на свою територію особи, яка зазнає дискримінаційних утисків або переслідувань. Також факторами нелегальної міграції доцільно вважати різного роду етнічні дискримінації, які ґрунтуються на переслідуваннях за ознаками раси, кольору шкіри, національності тощо. Релігійні утиски теж спричиняють нелегальні міграції [7, с. 98].

Особливо загрозливим явищем виступає контрабанда мігрантів, тобто фактична закупка людського ресурсу для отримання прямо чи побічно фінансової чи іншої економічної вигоди, незаконний в'їзд особи в державу-учасника або будь-яку іншу державу, громадянином чи постійним жителем якої ця особа не є. Контрабанда мігрантів, на нашу думку, є явищем іншого роду, ніж торгівля людьми: вона не містить обов'язково такого елемента, як експлуатація, примус виконувати певну роботу чи позбавлення прав людини.

Встановити точну кількість незаконних мігрантів практично неможливо, оскільки незаконна міграція належить до високо латентних правопорушень. Ось чому, через фактор таємності, Міжнародна організація міграції не може чітко визначити глобальний показник незаконно ввезених мігрантів. Однак вважається, що мінімум 2,5 млн мігрантів шляхом контрабанди були перевезені в різні країни, сплативши за цю «послугу» приблизно 5,5–7 млрд дол. США. Ця цифра – той надприбуток, жодним чином не оподаткований, який отримано корпоративними організаторами цього злочинного бізнесу. За статистичними даними Управління ООН з наркотиків та злочинності (UNODC), у 2016 році 370 000 мігрантів були контрабандою ввезені в ЄС, частина з яких, можливо, була жертвами торгівлі людьми [8, с. 36].

Проблема незаконної міграції вкрай актуальна для України. Особливість геополітичного розташування України робить її привабливою для організації транснаціональних міграційних потоків. Наша держава одночасно виступає об'єктом експансії нелегальних мігрантів, транзитним пунктом іноземців на шляху до Західної Європи та США, а також країною-донором нелегальної робочої сили. Міжнародні злочинні угруповання сприймають територію України як транзитний коридор для незаконного переправлення мігрантів із країн-постачальників потенційних нелегалів (Бангладеш, Індія, Пакистан, країни Африки). Призначені для транзиту через Україну групи мігрантів формуються в Мадагаскарі, Калькутті, Катманду, Карачі, Коломбо та в деяких інших містах Південно-Східної Азії для транспорту-

вання до країн Західної Європи. Найчастіше першим пунктом легального в'їзду стає територія Російської Федерації. Можуть використовуватись республіки Середньої Азії, Казахстан та Азербайджан. Значна кількість нелегалів проходить переформування для подальшого етапу маршруту та на якийсь час осідає в Україні та Республіці Білорусь. Під час перебування в Україні формуються групи для переходу через кордон, готуються необхідні для цього документи, здобуваються візи, але не виключається незаконний перетин кордону [9, с. 259]. За даними Національної поліції України, станом на 2018 рік виявлено майже 200 груп нелегальних мігрантів. До їхнього складу входило 1 018 іноземців. Постійно здійснюються заходи щодо притягнення правопорушників до відповідальності. У разі наявності законних підстав здійснюється подальше примусове повернення чи примусове видворення правопорушників за межі України із заборону в'їзду [10].

Як зазначалось, транзитний характер нелегальної міграції в Україні пояснюється вигідним територіальним положенням, спільними сухопутними кордонами з Румунією, Польщею, Словаччиною та Угорщиною, які простягаються на сотні кілометрів. Тож Україна «зручна» для незаконного переміщення поза пунктами пропуску або з приховуванням від прикордонного та митного контролю. Але підкреслимо: наша держава стала не тільки транзитером міграційних потоків зі Сходу на Захід, але й однією з найбільших країн-донорів трудових мігрантів. Проведене Міжнародним благодійним фондом «Карітас України» у співпраці з Інститутом народознавства НАН України комплексне дослідження процесів української трудової міграції у країнах Європи та вибіркоче обстеження населення України з питань трудової міграції, виконане Держкомстатом України та Українським центром соціальних реформ, дали змогу виявити масштаби та динаміку сучасної української міграції. За експертними даними першого зі згаданих проєктів, нині на заробітках у країнах ЄС перебуває близько 1,7 млн українців, серед яких близько 65 % – нелегально. У ряді країн Західної Європи, наприклад в Італії, Португалії, українці належать до найчисельніших груп-мігрантів цих країн. Заробітчанські подорожі українців до держав ЄС стверджують неефективність застосовуваних заходів для припинення міграції. Закриття кордонів посилюватиме нелегальну міграцію і не стимулюватиме мігрантів повертатись додому з приймаючих країн. Прикордонний «фільтр» може не стільки зупинити зовнішній притік мігрантів до ЄС, скільки перешкоджатиме їхньому відтокові. Це призводитиме до формування нової «залізної завіси», цього разу всередині, а не зовні країн, ЄС та виникнення досить замкнутого соціального утворення, у якому консервується суспільна напруга. Серед інших підходів до проблеми регулювання міграційних процесів у країнах ЄС дискутується проблема циркулюючої міграції (*circular migration*), яка передбачає, з одного боку, наявність часового обмеження перебування та праці іммігрантів у цих країнах, а з іншого – багаторазовість перебування [11, с. 4].

Крім уже зазначених тенденцій, наша країна стає певним містком для особливої категорії незаконних мігрантів – «наркодільків», контрабандистів і злочинних угруповань, які намагаються через її територію проникнути в країни ЄС. Найбільш складними напрямками, де правоохоронними структурами затримуються більша частина мігрантів, великі партії наркотичної сировини, зброї та вибухівки, є кордони з Російською Федерацією та Молдовою. Посиленню міграційних загроз сприяє неврегульованість прикордонного режиму України. А завдяки більш щільному контролю на кордонах з ЄС і відсутності реального механізму повернення (реадмісії) затриманих осіб виникає загроза накопичення незаконних мігрантів в Україні. Де-факто Україна стримує транзитні міграційні потоки в інтересах європейських країн, тому ця проблема виходить за національні межі нашої держави [12, с. 610].

За результатами групування найбільш вагомих факторів, які роблять Україну привабливою для організації процесів нелегальної міграції, треба підкреслити вирішальні з них:

- транзитне та близьке до країн ЄС географічне положення, розвиненість транспортної інфраструктури, існування каналів контрабанди людей через морські порти, залізницею, через неконтрольовані ділянки кордону, слабка облаштованість кордонів;
- недосконале законодавство та недостатність адміністративних засобів контролю перебування іноземних громадян на території країни, які створюють сприятливі умови для юридичного забезпечення легальних каналів в'їзду потенційних нелегальних іммігрантів в Україну;
- недостатнє фінансування заходів щодо протидії та боротьби з нелегальною міграцією, яке суттєво знижує їхню ефективність і формує передумови для неконтрольованості міграційних процесів;
- активне використання злочинними угрупованнями місцевого населення для переміщення, перебування, супроводження нелегалів, прибутковості цього бізнесу;
- поширення корупції та зловживань у сфері контролю та запобігання нелегальній міграції, корупційні дії посадовців щодо приховування нелегальних мігрантів, їх легалізації, безпосереднє прикриття злочинних угруповань, які займаються контрабандою людей [13].

Окреслення цих домінуючих факторів ще раз вказує на серйозність проблеми світової нелегальної міграції для сучасної України і необхідність комплексного, адекватного реагування на ці процеси в доступних національних межах і рамках міжнародного співробітництва.

Висновки. Нелегальна міграція тісно пов'язана з різноманітними видами корпоративної транскордонної злочинності, зокрема з контрабандою зброї, наркотиків, торгівлею людьми, поширенням тероризму. Масштаби тіньових надприбутків лише від організації нелегальних міграційних потоків сягають мільярди доларів США на рік. Роль України в цих негативних процесах є досить помітною – як

традиційної для останніх десятиліть країни-транзитера та умовного «відстійника» для проблемних мігрантів. Усе це надає особливого звучання проблемі зростаючої нелегальної міграції в українських реаліях. Тому кримінологічне дослідження процесів нелегальної міграції, її зв'язку та підпо-

рядкованості корпоративній злочинності світу, міждисциплінарного вивчення усталених схем нелегальної міграції та подальше розроблення стратегії їх усунення, блокування, нейтралізації є актуальними як для науки кримінології, так і з позицій правоохоронної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Тиндик Н.П. Світовий міграційний процес: теорія, практика, державне регулювання: монографія. Київ, 2006. 531 с.
2. Прудникова Т.А. Миграционные процессы и их влияние на общественную и национальную безопасность: теоретико-методологические аспекты: монографія. М., 2012. 151 с.
3. International Migration Report 2017 Highlights. Department of Economic and Social Affairs. New York. 2016. P. 38. DOI:ST/ESA/SER.A/404/ URL: http://www.un.org/en/development/desa/population/migration/publications/migrationreport/docs/MigrationReport2017_Highlights.pdf.
4. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. Київ, 2018. 472 с.
5. Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: прийнятий Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_790.
6. Васильченко В.С., Гриненко А.М., Грішнова О.А., Керб Л.П. Міграційні процеси: сутність, причини, види та показники міграції: *Управління трудовим потенціалом: навч. посібник*. Київ: КНЕУ, 2005. 403 с.
7. Звездная Т.М. Нелегальна міжнародна міграція: причини та небезпека: наук вісник. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012. Вип. 68. С. 179–184. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2012_68_30.
8. Elisa Mosler Vidal & Jasper Dag Tjaden: Global Migration Indicators. *Insights from global Migration Data Portal*. Berlin. Germany, 2018. P. 64. URL: http://publications.iom.int/system/files/pdf/global_migration_indicators_2018.pdf.
9. Черняк А.М. Умови, що сприяють збільшенню обсягів нелегальної міграції на каналі міжнародного студентського обміну. *Вісник Дніпропетровського держ. ун-ту внутр. справ України*. 2010. № 1. С. 256–263.
10. Офіційний сайт Національної поліції України. Розділ «Новини». URL: <https://www.npu.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi/uprodovzh-2018-roku-policzejski-prityagnuli-do-administrativnoji-vidprovidalnosti-ponad-50-tisyach-inozemcziv/> (дата звернення: 20.10.2018).
11. Марков І.Г., Селешук Г.І. Опрацювання концепції політики циркулярної міграції українців до ЄС у взаємодії експертних середовищ та аналітичних центрів України та ЄС: збірка наукових праць дослідницького проекту. Київ, 2014. 96 с.
12. Смутчак З.В. Нелегальна міграція в Україні: передумови, особливості та можливі наслідки. *Електронне наукове фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки»*. 2017. Вип. № 16. С. 609–613. URL: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/121.pdf>.
13. Хомич Л.В. Нелегальна імміграція на півдні України: стан, потенційні загрози і наслідки. 2007. URL: <http://old.niss.gov.ua/monitor/januar2009/9.htm> (назва з екрану).